

Wanda Maria Gaczek

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu

POLARYZACJA CZY WYRÓWNYWANIE SZANS ROZWOJU GOSPODARCZEGO W REGIONACH POLSKI

1. Wstęp

Wzrost gospodarczy, a tym bardziej rozwój społeczno-gospodarczy, przebiega nierównomiernie w czasie i przestrzeni. Poszczególne regiony charakteryzują się różnym wyposażeniem w tradycyjne czynniki wzrostu (zasoby środowiska, zasoby pracy i zasoby kapitału) oraz zróżnicowaniem miękkich czynników rozwoju takich, jak kapitał wiedzy oraz kapitał społeczny i ludzki, które w sumie określają instytucjonalne i społeczne warunki rozwoju. Fluktuacje czy całe cykle rozwoju regionalnego są w ekonomii coraz częściej analizowane i oceniane. Podejmuje się też wiele prób analizy procesów konwergencji przestrzennej wzrostu gospodarczego regionów. W tym ostatnim przypadku badania najczęściej dotyczą całych regionów, a formułowane wnioski odnoszone są do zbioru regionów w kraju bądź regionów Unii Europejskiej. Badania zróżnicowań poziomu wzrostu w przestrzeni stały się w Polsce bardziej popularne po transformacji gospodarki i były związane głównie z próbami wyjaśnienia z jednej strony zjawisk konwergencji, a z drugiej polaryzacji rozwoju regionów¹.

Polityka regionalna Unii Europejskiej jeszcze do niedawna stawiała sobie za cel wyrównanie różnic rozwoju między regionami. Podobny cel stawiany był także w Polsce przed rokiem 1990 i stale podkreślany jest obecnie. Skutki działań podejmowanych podczas osiągania tego celu nie przyniosły – przynajmniej dotychczas – znaczącego wyrównania, a w wielu przypadkach wystąpiło raczej zwiększenie różnic między regionami zamiast ich zniwelowania. Już od kilku lat w polityce regionalnej cel wyrównywania różnic zastąpiono określeniem „wyrównywanie dostępności szans” rozwoju w regionach i podnoszenie poziomu ich konkurencyjności. Skutki oddziaływania polityki regionalnej szczebla krajowego i

¹ W pracy [Gawlikowska-Hueckel 2003] autorka analizuje procesy konwergencji w regionach NUTS 2 w dwunastu krajach Unii Europejskiej, pomijając zróżnicowania wewnątrzregionalne.

unijnego na zmiany sytuacji wewnętrznej poszczególnych regionów w Polsce ujawnią się z opóźnieniem w czasie. Długość tego opóźnienia jest trudna do określenia i może być różna w poszczególnych regionach. Niektóre z nich charakteryzują się większą zdolnością adaptacji do zmian w otoczeniu, która wynika głównie z tzw. miękkich czynników rozwoju, w tym umiejętności i zaangażowania władz samorządowych w pozyskiwanie środków zewnętrznych na rozwój oraz zdolności jednostek, w tym przedsiębiorstw, do współpracy i gotowości do wprowadzenia innowacji.

Stopień zróżnicowania poziomu wzrostu gospodarczego między jednostkami NUTS 3, subregionami w statystycznej nomenklaturze polskiej, jest oczywiście większy niż stopień zróżnicowania między województwami (NUTS 2). Na zróżnicowanie to oddziałują, oprócz decyzji szczebla unijnego i krajowego, także decyzje na poziomie regionu oraz decyzje lokalnych władz samorządowych.

Celem artykułu jest próba wyjaśnienia, jak zmieniło się zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego subregionów Polski w latach 2000-2002 i czy ujawniają się specyficzne, wewnętrzne różnice między województwami metropolitalnymi a regionami pozbawionymi dużych centralnych ośrodków miejskich, czyli województwami bez krajowych metropolii. Pośrednio pozwoli to wyjaśnić, czy występuje oddziaływanie metropolii na zmiany sytuacji obszarów otaczających.

2. Metoda badań

Analizę w układzie subregionów² przeprowadzono na podstawie następujących zmiennych:

1. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach *per capita* – zmienna opisuje gotowość i zdolność przedsiębiorstw do ponoszenia nakładów na inwestycje, czyli gotowość do rezygnacji z bieżącej konsumpcji na rzecz akumulacji środków.

2. Liczba podmiotów gospodarczych na 10 tys. ludności – wskaźnik przedsiębiorczości w jednostce terytorialnej.

3. Przeciętne wynagrodzenie miesięczne brutto – wskaźnik materialnego poziomu życia, odzwierciedla także przeciętne koszty pracy³.

4. Stopa bezrobocia rejestrowanego – zmienna opisuje negatywny element rynku pracy i może być traktowana jako destymulanta wzrostu gospodarczego⁴, powinien być uzupełniony wskaźnikiem zatrudnienia bądź współczynnikiem aktywności zawodowej.

² Liczba subregionów (NUTS 3 w nomenklaturze statystyk UE) w Polsce zwiększyła się (zmiany w woj. śląskim). W 2000 r. wynosiła 44, a w 2002 r. – 45.

³ Wynagrodzenia brutto w statystyce GUS obejmują wiele elementów, w tym wynagrodzenia osobowe, honoraria za umowy, zaliczki na poczet podatku dochodowego oraz obowiązkowe ubezpieczenia społeczne. Odzwierciedlają więc koszty pracy ponoszone przez pracodawców.

⁴ Przy obliczeniu syntetycznego wskaźnika wzrostu gospodarczego subregionu stopa bezrobocia była mnożona przez $-1,0$.

5. Produkcja sprzedana przemysłu na jednego mieszkańca – opisuje ona poziom rozwoju sektora przemysłu.

6. Wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca – wskaźnik wielkości zakumulowanego kapitału materialnego w jednostce terytorialnej obrazujący poziom technicznego wyposażenia pracy.

7. PKB *per capita* – podstawowy makroekonomiczny wskaźnik wzrostu gospodarczego.

8. Wartość dodana brutto na 1 pracującego – zmienna poziomu wydajności pracy w subregionie, może być uzupełniana strukturą zatrudnienia w trzech podstawowych sektorach.

Wybrane zmienne obejmują główne komponenty wzrostu gospodarczego. Pominęto cechy związane z wyposażeniem w infrastrukturę techniczną i społeczną, a także zmienne obrazujące kapitał ludzki i społeczny oraz kapitał ekologiczny. Analiza dotyczy efektów wzrostu gospodarczego, a wnioskowanie o czynnikach zmian ma jedynie charakter pośredni.

Zmienne charakteryzowały się różnym stopniem zmienności w subregionach i niejednakowo zmieniały się w badanych latach (tab. 1). Stopień przestrzennego zróżnicowania cech można analizować na podstawie relacji ich wartości max:min. bądź ich absolutnej i względnej zmienności w jednostkach terytorialnych. Dwa ostatnie wskaźniki można identyfikować jako miernik wartości informacyjnej danej cechy do wyjaśnienia zróżnicowania przestrzennego całego zbioru jednostek. Z punktu widzenia celu analizy większą wartość informacyjną mają cechy o dużym zróżnicowaniu przestrzennym. Miernik absolutnej wartości informacyjnej V_j obliczamy jako stosunek odchylenia standardowego cechy do jej średniej arytmetycznej (por. [Grabiński i in. 1983, s. 43-44]). Miernik względny wartości informacyjnej danej cechy określa się na podstawie wzoru:

$$W_j = \frac{V_j}{\sum_{j=1}^m V_j}, \quad (1)$$

gdzie: $j = 1, 2, \dots, m$ (8);

V_j – absolutna wartość informacyjna zmiennej j .

W_j przyjmuje wartości w przedziale od 0,0 do 1,0 i może być traktowany jako waga zmiennych w obliczanym wskaźniku syntetycznym poziomu rozwoju gospodarczego subregionów.

Największym zróżnicowaniem między subregionami, a tym samym największą wartością informacyjną w przyjętym zbiorze zmiennych, charakteryzowały się nakłady inwestycyjne *per capita* (zmienna x_1). Stopień przestrzennego zróżnicowania tej cechy stopniowo maleje (tab. 1). Drugą pod względem wartości informacyjnej zmienną była wartość brutto środków trwałych *per capita* (zmienna x_6), z tym że miernik W_6 wzrósł w badanym okresie. Duże zróżnicowanie zmiennej x_6

Tabela 1. Korelacja i wybrane charakterystyki zmiennych wyjściowych (lata 2000 i 2002)

2000	Zmienne							
Współczynniki korelacji	1	2	3	4	5	6	7	8
1	1							
2	0,86	1						
3	0,87	0,75	1					
4	0,60	0,53	0,59	1				
5	0,75	0,58	0,85	0,50	1			
6	0,95	0,85	0,94	0,62	0,83	1		
7	0,95	0,89	0,89	0,64	0,81	0,95	1	
8	0,70	0,71	0,73	0,46	0,72	0,76	0,82	1
Max	15 401	304	3 031,65	-3,2	30 031	95 178	51 312	95,57
Min.	480	59	1 565,62	-31,1	2 868	6 493	11 130	15,75
Wsk. max:min.	32,09	5,15	1,94	9,72	10,47	14,66	4,61	6,07
V_j	1,17	0,52	0,14	0,36	0,54	0,80	0,43	0,49
W_j	0,31	0,14	0,04	0,10	0,14	0,21	0,11	0,13
2002	Zmienne							
Współczynniki korelacji	1	2	3	4	5	6	7	8
1	1							
2	0,71	1						
3	0,81	0,53	1					
4	0,55	0,37	0,49	1				
5	0,85	0,51	0,81	0,46	1			
6	0,91	0,61	0,91	0,53	0,83	1		
7	0,95	0,75	0,86	0,54	0,80	0,95	1	
8	0,77	0,83	0,75	0,23	0,67	0,76	0,85	1
Max	7 160	1 079	3 238,19	-6,2	31 488	98 191	59 196	115,0
Min.	386	458	1 731,88	-32,9	2 720	7 130	11 964	26,02
Wsk. max:min.	18,55	2,36	1,87	5,31	11,58	13,77	4,95	4,42
V_j	0,81	0,22	0,14	0,32	0,49	0,72	0,43	0,37
W_j	0,28	0,08	0,05	0,11	0,17	0,25	0,15	0,13

Zmienne: 1 – nakłady inwestycyjne *per capita* w zł; 2 – liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON na 10 000 ludności; 3 – przeciętne wynagrodzenie miesięczne brutto; 4 – stopa bezrobocia rejestrowanego; 5 – produkcja sprzedana przemysłu *per capita*; 6 – wartość brutto środków trwałych na 1 mieszkańca, 7 – PKB *per capita*; 8 – Wartość dodana brutto na 1 pracującego.

Uwaga: współczynnik korelacji zmiennej 4 po odwróceniu znaku (mnożenie przez -1).

Źródło: obliczenia własne na podstawie roczników statystycznych województw za lata 2001-2004, wartości WDB i PKB według sposobu obliczeń zmienionego przez GUS w 2004 r.

w subregionach jest skutkiem historycznych czynników koncentracji środków trwałych w określonych miejscach, głównie w miastach. Ich wzrost świadczy o utrwalaniu przestrzennych nierówności. Z punktu widzenia ekonomii zjawisko to jest do pewnego stopnia korzystne – nadmierne rozproszenie środków trwałych w

przeźrzeni, przy dużych różnicach gęstości zaludnienia subregionów⁵, może być nieefektywne i nie przynosić potencjalnych korzyści skali. Stopniowe wyrównywanie się nakładów inwestycyjnych *per capita* – które są jednak ciągle bardzo zróżnicowane w subregionach – dotychczas nie spowodowało wyrównania poziomu technicznego wyposażenia subregionów w środki trwałe.

Stosunkowo wysoką zmiennością przestrzenną w subregionach charakteryzowała się także wartość produkcji sprzedanej przemysłu *per capita* (x_5), dla której miernik W_5 również wzrastał. Oznacza to wzrost dywersyfikacji wewnątrzregionalnej w zakresie rozwoju przemysłu i być może jest on skutkiem odejścia od preferowanej dawniej w polityce gospodarczej „idei uprzemysłowienia” i wzrostu roli usług w procesie rozwoju.

Charakterystyczne są zmiany zróżnicowań przestrzennych poziomu przedsiębiorczości (zmienna x_2). Jeszcze w 2000 r. relacja max:min. dla tej zmiennej wynosiła 5,1, a miernik wartości informacyjnej W_2 sięgał 0,14, podczas gdy w 2002 r. nastąpiło wyraźne wyrównanie poziomu przedsiębiorczości między subregionami (max:min. = 2,4; $W_2 = 0,05$). W badanych latach najmniejszą wartość informacyjną, czyli najmniejszą zmienność przestrzenną, miał poziom średnich wynagrodzeń brutto (zmienna x_3), dla której W_3 wynosił zaledwie 0,04 i 0,05. Oznacza to, że szeroko pojęte koszty pracy są w Polsce, w świetle oficjalnych danych statystycznych, słabo zróżnicowane przestrzennie (relacja wartości max:min. = 1,9).

Bliższego scharakteryzowania wymaga stopień zróżnicowań przestrzennych zmiennych x_7 i x_8 , które można traktować jako podstawowe wskaźniki wzrostu gospodarczego. PKB *per capita* oraz WDB na pracującego wykazują wyraźnie mniejsze zróżnicowanie przestrzenne niż nakłady inwestycyjne *per capita*⁶. Różnice wartości PKB *per capita* w subregionach Polski minimalnie wzrosły: relacja max:min. w 2000 r. wynosiła 4,6, a w 2002 r. wzrosła do 4,95, natomiast miernik W_7 w analizowanych latach wyniósł 0,11 i 0,15. Oznacza to, że wzrosła wartość informacyjna zmiennej opisującej subregionalny produkt krajowy brutto w przeliczeniu na mieszkańca (por. tab. 1).

Podobna sytuacja wystąpiła także w odniesieniu do WDB na pracującego. Różnice między subregionami w tym zakresie były jednak wielokrotnie mniejsze niż różnice dotyczące wskaźnika nakładów inwestycyjnych *per capita* oraz produkcji sprzedanej przemysłu i wartości brutto środków trwałych. Zmiany przestrzennych różnic wskaźników WDB na pracującego wykazywały odwrotny trend niż zmiany PKB *per capita*. W 2000 r. relacja max:min. WDB na pracującego wyniosła 6,1 (wartość minimalna była ponad sześciokrotnie niższa od wartości

⁵ W subregionie elckim gęstość zaludnienia wynosiła 45 osób na km², a w subregionie miasta Warszawy – 3269 osób na km² (dane z roku 2003).

⁶ Podkreśla się, że różnice wskaźnika PKB *per capita* w jednostkach poziomu NUTS 2 i NUTS 3 są w Unii Europejskiej również bardzo duże, ich stopniowe wyrównywanie w niektórych krajach obserwuje się na poziomie NUTS 2. Zob. [A New Partnership... 2004].

maksymalnej i, co charakterystyczne, różnice te były wyższe niż różnice wskaźników PKB *per capita*), a w 2002 r. obniżyła się do 4,4 i była już niższa od zróżnicowania PKB *per capita* w subregionach. Względna wartość informacyjna zmiennej x_8 nie uległa jednak zmianie ($W_8 = 0,13$, por. tab. 1).

Współczynniki korelacji między zmiennymi wybranymi do analizy są istotne na poziomie ufności 0,05. Jedynie korelacje między stopą bezrobocia (x_4) a pozostałymi zmiennymi wykazują istotność statystyczną na niższym poziomie ufności (tab. 1). Wszystkie współczynniki korelacji mają wartość dodatnią (przy odwróceniu znaku zmiennej stopy bezrobocia), co daje możliwość ich wykorzystania do obliczenia syntetycznego wskaźnika wzrostu dla poszczególnych subregionów.

Najwyższa korelacja, zgodnie z oczekiwaniami, wystąpiła między zmiennymi x_1 a x_7 i x_6 – współczynniki korelacji wykazują prawie liniową zależność pozytywną. Oznacza to współwystępowanie w subregionach wysokich nakładów inwestycyjnych z wysoką wartością brutto środków trwałych na mieszkańca i wysokich wskaźników PKB *per capita*. Zastanawiająco niskie współczynniki korelacji – ale istotne statystycznie – wystąpiły między stopą bezrobocia a PKB *per capita* i poziomem przedsiębiorczości (x_2). Zrozumiały i łatwy do wytłumaczenia jest słaby związek przestrzenny między stopą bezrobocia a WDB na pracującego. Współczynnik korelacji zmiennej x_4 ze zmienną x_8 nie był już istotny statystycznie w 2002 r. (tab. 1). Przy pozytywnym związku między zmiennymi x_7 i x_8 może to sugerować występowanie bez zatrudnieniowego wzrostu gospodarczego – wzrasta wydajność i efektywność pracy (WDB) oraz poziom produktu krajowego brutto, ale jednocześnie stopa bezrobocia w subregionach utrzymuje się na wysokim poziomie.

Analiza wyników korelacji pozwala zidentyfikować skalę współwystępowania zmiennych w przestrzeni i daje możliwość obliczenia wskaźnika syntetycznego poziomu wzrostu gospodarczego subregionów. Sugeruje też, jakie zmienne można wykorzystać w dalszych etapach badań.

Syntetyczny wskaźnik poziomu wzrostu gospodarczego subregionu został obliczony na podstawie agregacji standaryzowanych wartości ośmiu diagnostycznych cech w odniesieniu do lat 2000, 2001, 2002 według wzoru:

$$WSG_i = \sum_j \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{s_j} W_j, \quad (2)$$

gdzie: $i = 1, 2, \dots, m$ ($m = 44$ dla 2000, 2001, $m = 45$ dla 2002),
 $j = 8$.

Dodatnie wartości WSG_i oznaczają wyższy poziom wzrostu, a wartości ujemne występują w najslabszych subregionach.

3. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu wzrostu gospodarczego w subregionach

Przeprowadzona analiza nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, czy dystans wewnętrzny między poziomem wzrostu gospodarczego subregionów w Polsce wykazuje wyraźną, trwałą tendencję do zmniejszania się. Okres analizy – ze względu na dostępność danych statystycznych – jest zbyt krótki, pozwala jednak formułować wstępne wnioski o występujących zmianach.

Między rokiem 2000 a 2001 dystans ten nieznacznie wzrósł, ale już w 2002 r. bardzo wyraźnie się zmniejszył. Skrócenie dystansu między subregionami było głównie spowodowane obniżaniem się maksymalnych wartości wskaźnika wzrostu (max WSG_i w 2000 r. wynosił 4,5, w 2001 r. – 4,7; ale w 2002 r. spadł do 3,1; spadek w ostatnim badanym roku wyniósł więc aż 43,7% w stosunku do roku poprzedniego). Jednocześnie wystąpił spadek minimalnych wartości wskaźników WSG_i , chociaż dynamika tego obniżenia była wyraźnie mniejsza niż w poprzednim przypadku. W efekcie dystans wewnętrzny między subregionami zmalał: w roku 2000 wynosił 5,5, w 2001 r. wzrósł do 5,8, a w 2002 r. spadł do 4,1 – zmniejszenie dystansu w ostatnim roku wyniosło więc 29,3% w stosunku do roku poprzedniego (tab. 2).

Porównanie zmian maksymalnych i minimalnych wartości WSG_i w trzech badanych latach wskazuje, że efekty gospodarowania w najlepszych subregionach pogorszyły się bardziej niż obserwowana poprawa sytuacji w subregionach słabszych. Może to sugerować, że pozytywne efekty polaryzacji wzrostu nie ujawniły się w badanym okresie. Jednocześnie cały zbiór przestrzennych elementów gospodarki Polski – z punktu widzenia ośmiu zmiennych branż pod uwagę – między 2001 a 2002 r. wykazywał symptomy załamania.

Zmiany wewnętrznego dystansu syntetycznego wskaźnika poziomu wzrostu gospodarczego między subregionami w województwach są zróżnicowane. Ich ocena jest utrudniona ze względu na krótki okres brany pod uwagę w analizie. Zmiany wewnętrznej rozpiętości WSG_i subregionów między województwami są łatwiejsze do interpretacji i porównywania w województwach, w których liczba subregionów nie jest mniejsza od trzech, czyli w ośmiu z szesnastu województw. Zmiany te właściwie nie potwierdzają spodziewanych prostych relacji pozytywnego oddziaływania (zgodnie z teorią polaryzacji) bądź negatywnego wpływu (wymywanie czynników wzrostu z regionu przez miasto centralne) metropolii na subregiony ją otaczające. Zarówno w województwach niemetropolitalnych, jak i metropolitalnych występują tak wzrosty, jak i spadki dystansu, czyli wewnętrznej rozpiętości wskaźnika WSG_i między subregionami.

Największe zróżnicowanie wewnętrzne występuje stale w województwie mazowieckim (zob. też [Dziemianowicz 2000, s. 121-140]), gdzie rozpiętość wskaźnika WSG_i w 2000 r. sięgała 5,2, a w 2002 r. spadła do 3,7 (tab. 2). Może to ozna-

Tabela 2. Syntetyczny wskaźnik wzrostu gospodarczego subregionów

Subregiony:	Wskaźnik syntetyczny WSG _i			Dystans wewnętrzny		
	2000	2001	2002	2000	2001	2002
Jeleniogórsko-walbrzyski	-0,08	0,03	0,00	dolnośląskie		
Legnicki	0,68	0,79	0,90	1,12	1,11	1,17
Wrocławski	-0,44	-0,32	-0,27			
Wrocław	1,10	1,12	0,74			
Bydgoski	-0,12	0,07	0,13	kujawsko-pomorskie		
Toruńsko-włocławski	-0,35	-0,26	-0,16	0,23	0,33	0,29
Białkopodlaski	-0,96	-1,07	-1,01	lubelskie		
Chelmsko-zamojski	-0,90	-0,99	-0,89	0,49	0,54	0,60
Lubelski	-0,47	-0,54	-0,41			
Gorzowski	0,07	0,07	0,09	lubuskie		
Zielonogórski	-0,16	-0,09	0,01	0,22	0,16	0,08
Łódzki	-0,58	-0,58	-0,49	łódzkie		
Piotrkowsko-skierniewicki	-0,23	-0,18	-0,19	0,98	0,97	0,86
Łódź	0,40	0,39	0,37			
Krakowsko-tarnowski	-0,50	-0,59	-0,54	małopolskie		
Nowosądecki	-0,80	-0,87	-0,77	1,95	1,86	1,63
Kraków	1,14	0,99	0,86			
Ciechanowsko-płocki	0,54	0,42	0,40	mazowieckie		
Ostrołęcko-siedlecki	-0,65	-0,66	-0,60			
Warszawski	-0,03	0,18	0,06	5,18	5,35	3,71
Radomski	-0,52	-0,46	-0,36			
Warszawa	4,53	4,69	3,11			
Opolski	-0,20	-0,31	-0,07	opolskie		
Rzeszowsko-tarnobrzeski	-0,50	-0,50	-0,44	podkarpackie		
Krośnieńsko-przemyski	-0,76	-0,73	-0,79	0,26	0,23	0,35
Białostocko-suwalski	-0,61	-0,57	-0,50	podlaskie		
Łomżyński	-0,79	-0,59	-0,67	0,18	0,01	0,17
Ślęski	-0,19	-0,28	-0,15	pomorskie		
Gdański	-0,26	-0,23	-0,10	1,63	1,26	1,18
Gdańsk-Gdynia-Sopot	1,37	0,98	1,03			
Częstochowski			-0,15	śląskie		
Bielsko-bialski			0,30			
Centralny śląski	1,02	0,93	0,64	1,36	1,21	0,79
Północnośląski	-0,34	-0,28				
Południowośląski	-0,04	-0,01				
Rybnicko-jastrzębski			0,11			
Świętokrzyski	-0,52	-0,53	-0,41	świętokrzyskie		
Elbląski	-0,31	-0,33	-0,23	warmińsko-mazurskie		
Olsztyński	-0,17	-0,06	-0,09	0,32	0,38	0,38
Elcki	-0,49	-0,44	-0,47			
Piłski	-0,27	-0,30	-0,13	wielkopolskie		
Poznański	-0,24	-0,14	-0,11			
Kaliski	-0,44	-0,43	-0,39	2,72	2,65	1,84
Koniński	-0,26	-0,21	-0,16			
Poznań	2,28	2,22	1,45			
Szczeciński	0,23	-0,14	0,38	zachodniopomorskie		
Koszaliński	-0,17	-0,44	0,09	0,39	0,30	0,29
Max	4,53	4,69	3,11	Polska		
Min.	-0,96	-1,07	-1,01	5,49	5,76	4,12

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

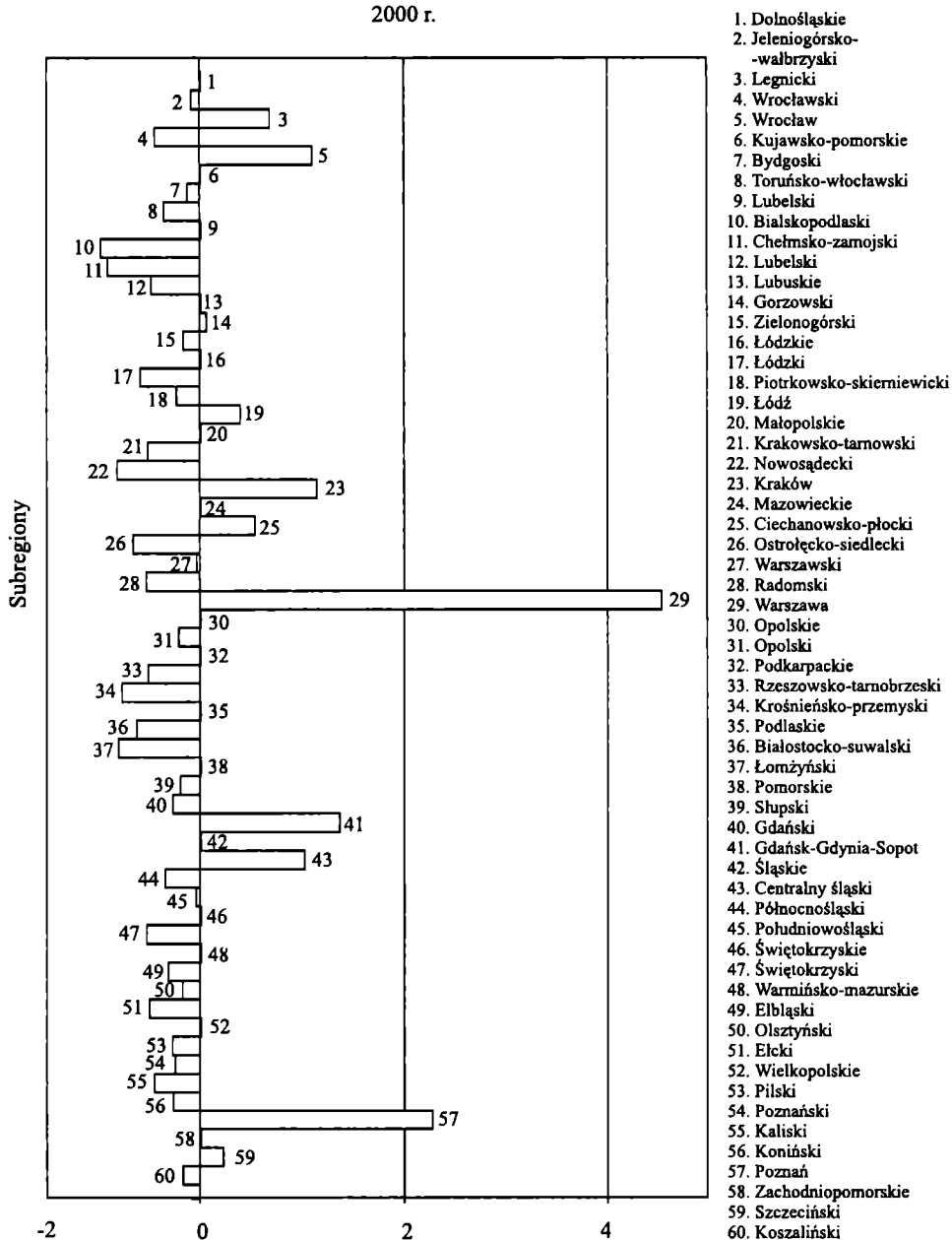
czać stopniowe wyrównywanie się poziomowi wzrostu gospodarczego subregionów. Spadek dystansu wewnętrznego w województwie wyniósł prawie 1,5 i był bardziej wyraźny niż w całym zbiorze subregionów Polski. Zmiany dystansu były jednak spowodowane głównie obniżeniem się WSG_i w Warszawie, która oczywiście stale ma najwyższy dodatni wskaźnik w zbiorze subregionów Polski (por. rys. 1 i 2). Zmniejszenie dystansu wewnątrz województwa było też skutkiem niewielkiej poprawy wskaźnika wzrostu gospodarczego w subregionie warszawskim, a minimalnie także w radomskim i ostrołęcko-siedleckim. W subregionie ciechanowsko-płockim wskaźnik WSG_i ma stale wartość dodatnią, ale w badanym okresie wykazywał tendencję do obniżania się. Pozytywne zmiany wskaźników WSG_i słabych subregionów województwa mazowieckiego miały wyraźnie mniejsze natężenie niż negatywne zmiany w subregionie Warszawy.

Drugim pod względem stopnia wewnętrznej rozpiętości wskaźników wzrostu gospodarczego subregionów jest województwo wielkopolskie, które często uważa się za spójne, zrównoważone wewnętrznie⁷. Dystans wewnętrzny wskaźników WSG_i jest w tym regionie wyraźnie mniejszy niż w województwie mazowieckim, a jednocześnie, co należy szczególnie podkreślić, stopniowo się zmniejszał. W pierwszym roku spadek dystansu wyniósł zaledwie 3%, a w 2002 r. – już prawie 31% w stosunku do roku poprzedniego. Przewaga subregionu Poznania nad subregionem kaliskim w 2000 r. wynosiła 2,7, a w 2002 r. zmalała do 1,8. Można to interpretować jako stopniowe wyrównywanie się szans rozwoju oraz jako niewielkie, pozytywne oddziaływanie bieguna wzrostu Poznania na obszary otaczające.

Region małopolski – tradycyjnie traktowany jako drugi w Polsce pod względem stopnia wewnętrznego zróżnicowania po województwie mazowieckim – w świetle wielkości rozpiętości wewnętrznej WSG_i wykazuje mniejsze dysproporcje wzrostu gospodarczego subregionów niż województwo wielkopolskie. Również w tym regionie przewaga subregionu Krakowa – oczywiście tylko poziomu wzrostu gospodarczego – nad subregionem nowosądeckim sięgała w 2000 r. prawie 2,0, a w 2002 r. zmalała do 1,6 (tab. 2). W ostatnim okresie różnice te były zbliżone do występujących w województwie wielkopolskim, ale wyraźnie mniejsze niż w Mazowieckiem. Kierunek zmian w tym regionie był taki sam jak w województwie wielkopolskim i również tutaj zmniejszanie dystansu między subregionami występowało w kolejnych badanych latach. W pierwszym roku dystans zmniejszył się o 5%, a w 2002 r. – o 12% w stosunku do roku poprzedniego. Natężenie zmian zmniejszania dystansu było więc mniejsze niż w województwie wielkopolskim.

⁷ Por. [Gaczek 2001, s. 37-58]. Cytuje się tam ustalenia diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej regionu wykonanej w 2000 r. na potrzeby Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego, zgodnie z którą w województwie występują „wielkopolska ściana wschodnia” oraz słaby północny subregion pilski.

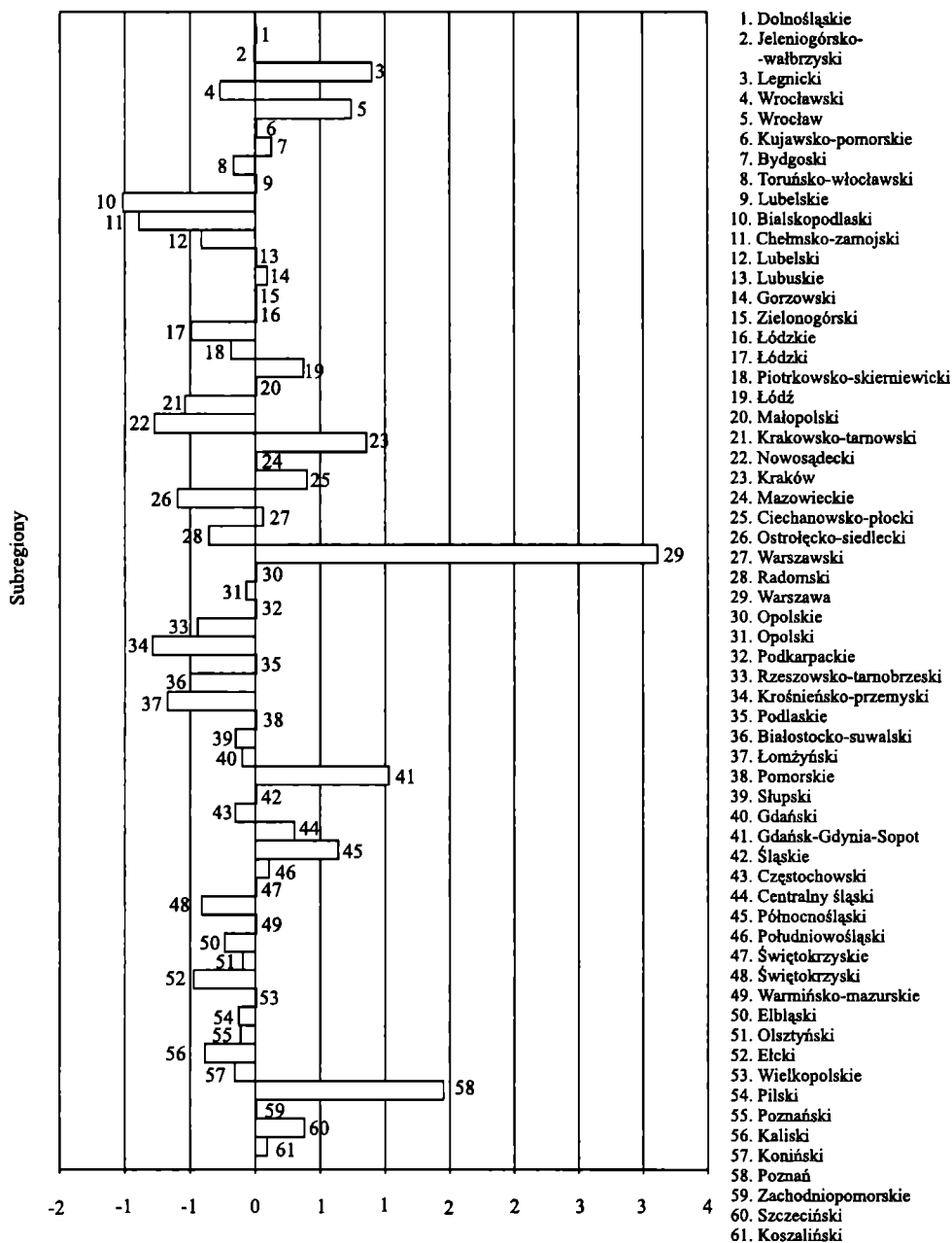
2000 r.

Rys. 1. Poziom wzrostu gospodarczego subregionów Polski w 2000 r.

Źródło: opracowanie własne.

2002 r.

Rys. 2. Poziom wzrostu gospodarczego subregionów Polski w 2002 r.

Źródło: opracowanie własne.

Odwrotna sytuacja wystąpiła w województwie dolnośląskim. Rozpiętość wewnętrzna wskaźników WSG_i minimalnie wzrosła w badanym okresie, w tym także przewaga Wrocławia nad subregionem wrocławskim (poziom wskaźnika subregionu wrocławskiego stale podnosił się, a dynamika tych zmian była wyraźnie większa niż innych subregionów w województwie; tab. 2). Możemy więc przypuszczać, że również w tym województwie stopniowo ujawnia się pozytywne oddziaływanie Wrocławia na tereny sąsiednie (wzrost WSG_i subregionu otaczającego miasto centralne). Jednocześnie jednak dystans wewnętrzny poziomu wzrostu gospodarczego subregionów dolnośląskich w latach 2000-2001 prawie się nie zmienił, natomiast w 2002 r. wzrósł zaledwie o 5,4% w stosunku do 2001 r.

Podobny trend zmian dystansu wystąpił w województwie łódzkim. Zmiany rozpiętości wewnętrznej wskaźników wzrostu między subregionami były w tym regionie małe, w pierwszym badanym roku prawie niezauważalne, ale już w następnym dystans wewnętrzny obniżył się o ponad 11% w stosunku do roku poprzedniego. Wbrew obiegowym opiniom, przy zastosowaniu syntetycznego wskaźnika wzrostu gospodarczego, różnice między subregionami województwa łódzkiego są mniejsze niż województw mazowieckiego, wielkopolskiego, małopolskiego i dolnośląskiego. W dużym stopniu jest to jednak skutek niskich wartości WSG_i subregionu miasta Łodzi.

Zmiany wskaźników wzrostu gospodarczego subregionów województwa pomorskiego wykazywały podobny kierunek jak w pozostałych województwach metropolitalnych⁸. Również tutaj w badanym okresie wystąpił wyraźny spadek rozpiętości wewnętrznej wskaźników, a zmniejszanie dystansu między subregionami miało miejsce w każdym kolejnym roku. W tym regionie dystans między subregionami w 2001 r. zmalał o 23%, a w 2002 r. – już tylko o 7% w stosunku do roku poprzedniego. Przewaga Trójmiasta nad subregionem gdańskim w 2000 r. sięgała 1,6. Do 2002 r. w subregionie gdańskim (niemiejskim) nastąpiła wyraźna poprawa stanu gospodarki, a najstarszym subregionem był już subregion słupski. Dystans wewnętrzny między WSG_i subregionów wewnątrz województwa pomorskiego zmniejszył się do 1,2, następowało więc wyrównywanie się wewnętrznych różnic w regionie.

Analiza wewnętrznych zróżnicowań województwa śląskiego jest utrudniona ze względu na zwiększenie w 2002 r. liczby subregionów. Można jednak wskazać, że również w tym regionie dystans między wskaźnikami wzrostu gospodarczego subregionów zmniejszył się w badanym okresie. W 2002 r. dystans ten był mniejszy niż w województwach dolnośląskim oraz łódzkim i oczywiście także mniejszy niż w pozostałych województwach metropolitalnych (tab. 2).

⁸ Wyjątkiem jest województwo mazowieckie, gdzie dystans wewnętrzny w pierwszym analizowanym roku wzrósł o 3,3%, a w latach 2001-2002 zmniejszył się prawie o 30% (por. tab. 2). Wahania świadczą o niestabilnym kierunku zmian.

Analiza wartości syntetycznych wskaźników wzrostu gospodarczego subregionów pozwala sformułować następujące wnioski:

1. Wszystkie metropolie regionalne mają dodatnie wartości WSG_i , z tym że najniższy wskaźnik uzyskiwała w każdym badanym roku metropolia Łódź, która w 2002 r. zajmowała 10 lokatę. Dwie pierwsze lokaty stałe zajmowały Warszawa i Poznań. Przesunięcia pojawiały się na miejscach trzecim, czwartym i piątym, np. Wrocław obniżył pozycję z 3 miejsca w 2001 r. do 6 w 2002 r.

2. W 2000 r. jedenaście subregionów Polski miało dodatnią wartość WSG_i , były to wszystkie subregiony wielkich miast w następującej kolejności: Warszawa, Poznań, Trójmiasto, Kraków, Wrocław, centralny śląski i Łódź (dopiero na 9 pozycji w rankingu). Z pozostałych subregionów w tej grupie znalazły się również dwa subregiony z dużymi ośrodkami przemysłowymi: legnicki (7 miejsce) i ciechanowsko-płocki (8 miejsce) oraz dwa subregiony z większymi ośrodkami miejskimi o randze centrów administracji wojewódzkiej: szczeciński i gorzowski (10 i 11 lokata). Jednocześnie w grupie jednostek z $WSG_i \leq -0,50$ znalazło się aż dwanaście subregionów, w tym na pozycjach najgorszych w zbiorze: białsko-podlaski (44 lokata), chełmsko-zamojski i nowosądecki (43 i 42 miejsce). W grupie jednostek bardzo słabych pod względem poziomu wzrostu gospodarczego znalazły się również subregiony otaczające metropolie regionalne, np. łódzki (37 miejsce) i krakowsko-tarnowski (34 miejsce), a także subregion świętokrzyski (całe województwo, 35 lokata).

3. Do roku 2001 grupa jednostek z dodatnimi wartościami WSG_i objęła już trzynaście subregionów – oprócz poprzednio wymienionych, znalazły się w niej także subregiony warszawski, bydgoski, gorzowski i jeleniogórsko-wałbrzyski (10, 11, 12 i 13 lokata). Wypadł z tej grupy subregion szczeciński, który między rokiem 2000 a 2001 przesunął się aż o 7 pozycji w dół. Liczebność grupy najslabszych jednostek nie zmieniła się – nadal grupa z $WSG_i \leq -0,50$ liczyła 12 subregionów, a przesunięcia lokat były niewielkie, chociaż nastąpił spadek wartości wskaźnika najslabszego subregionu (por. tab. 2). Trzy najslabsze subregiony nie zmieniły swojej pozycji w rankingu.

4. W 2002 r. grupa subregionów z dodatnimi wskaźnikami WSG_i obejmowała już 18 subregionów. Dołączyły do niej powtórnie subregiony szczeciński (9 miejsce)⁹, bielsko-bialski, rybnicko-jastrzębski (11 i 13 miejsce)¹⁰, koszaliński (14), gorzowski i zielonogórski (15 i 17), warszawski (16), jeleniogórsko-wałbrzyski (18). W grupie tej znalazły się prawie wszystkie subregiony z miastami wojewódzkimi, ale bez subregionów: olsztyńskiego, toruńsko-włocławskiego, lubelskiego i świętokrzyskiego, których wartości WSG_i były ujemne, ale wyższe od $-0,50$. Liczebność

⁹ Przesunięcia pozycji subregionu szczecińskiego sugerują niestabilność sytuacji gospodarczej jednostki, a być może także zbyt duże uzależnienie się od zewnętrznych czynników wzrostu.

¹⁰ Z nowo wydzielonych subregionów woj. śląskiego w grupie z dodatnimi wskaźnikami WSG_i w 2002 r. nie znalazł się jedynie subregion częstochowski (por. tab. 2).

grupy najłabszych subregionów ($WSG_i \leq -0,50$) zmniejszyła się do ośmiu, z tym że nadal jest to grupa znacznie zróżnicowana wewnętrznie. Objęła ona (od pozycji 38 do 45) następujące subregiony: białostocko-suwański, krakowsko-tarnowski, ostrołęcko-siedlecki, łomżyński, nowosądecki, krośnieńsko-zamojski i białkopodlaski. Dwie najłabsze jednostki to subregiony chełmsko-zamojski i białkopodlaski (pozycja 43 i 44 w latach 2000 i 2001 oraz 44 i 45 w 2002 r.). W każdym z nich w pierwszym analizowanym roku wartość WSG_i zmalała, a w następnym nieznacznie wzrosła.

5. Największe pozytywne przesunięcia, o 3 pozycje w zbiorze subregionów, w latach 2000-2002 wykazały subregiony: bydgoski (z 15 na 12), koszaliński (z 17 na 14) oraz legnicki (z 7 na 4). Największe negatywne przesunięcie miał subregion piotrkowsko-skierniewicki o 7 pozycji (z miejsca 21 na 28), etcki o 4 miejsca (z 32 na 36), a także warszawski (z 12 na 16) i gorzowski (z 11 na 15). Negatywne przesunięcia subregionów wykazywały jednak większe wahania i pojawiały się tutaj pozytywne ruchy między rokiem 2000 a 2001.

6. Województwa, w których wszystkie subregiony miały w latach 2000-2002 ujemne wskaźniki WSG_i , to regiony „ściany wschodniej”: lubelskie, podkarpackie, podlaskie i warmińsko-mazurskie. Obok subregionów w tej grupy ujemne wskaźniki WSG_i miał subregion (województwo) świętokrzyski oraz opolski. W województwie opolskim jednak wskaźniki wzrostu były wprawdzie ujemne, ale wyraźnie wyższe niż w świętokrzyskim, a także w pozostałych subregionach „ściany wschodniej”.

Analiza zróżnicowań wewnętrznych poziomu wzrostu gospodarczego subregionów w Polsce potwierdza wnioski Zienkowskiego [Zienkowski 2003, s. 501-510] o występujących różnicach wewnętrznych wzrostu gospodarczego w Polsce. Przeprowadzona analiza nie pozwala wyjaśnić przyczyn utrwalenia sytuacji najłabszej rozwiniętych subregionów. Wydaje się, że, przynajmniej jak dotychczas, wyrównywanie szans rozwoju najłabszych subregionów postępuje bardzo wolno. Mimo obniżenia wewnętrznego dystansu WSG_i między subregionami w latach 2000-2002 spowodowanego spadkiem przewagi wskaźników wzrostu najlepszych subregionów, sytuacja w najłabszych subregionach nie uległa wystarczającej poprawie.

Literatura

- A New Partnership for Cohesion, Convergence, Competitiveness Cooperation*, Third Report on Economic and Social Cohesion, European Commission, 2004.
- Dziemianowicz W., *Zróżnicowania międzyregionalne i wewnątrzregionalne, ich skala i specyfika jako przesłanki delimitacji obszarów problemowych polityki regionalnej państwa w latach 2000-2006*, Biuletyn KPZK PAN, z. 191, Warszawa 2000, s. 121-140.
- Gaczeł W.M., *Zróżnicowanie wewnętrzne województwa wielkopolskiego*, Biuletyn KPZK PAN, z. 197, Warszawa 2001.

-
- Gawlikowska-Hueckel K., *Procesy rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej. Konwergencja czy polaryzacja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003.
- Grabiński T., Malina A., Szymanowicz K., Wydmus S., Zeliaś A., *Globalne prognozy rozwoju społeczno-gospodarczego*, PWN, Warszawa 1983.
- Zienkowski L., *Zróżnicowania regionalne: małe czy duże, rosną czy maleją?*, „*Ekonomista*” 2003, nr 4.

POLARIZATION OR LEVELLING OFF DISPARITIES OF INTRA-REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN POLAND

Summary

The aim of the article is to explain how disparities in the level of economic development of Poland's subregions changed between 2000 and 2002. The analysis was made on the basis of a synthetic indicator of growth (the sum of standardized variables).

The results show that the economic growth of the subregions in metropolitan voivodships improved more significantly than that in non-metropolitan subregions. A characteristic feature was a decline in the value of the synthetic indicator of growth in large cities and an increase of this indicator in some subregions surrounding a metropolis. The lowest negative indicators of growth were still in the subregions of the eastern voivodships of Poland.